

КРИМІНАЛЬНЕ ПРАВО; КРИМІНОЛОГІЯ; КРИМІНАЛЬНО-ВИКОНАВЧЕ ПРАВО

Д. Л. Виговський
кандидат юридичних наук,
завідувач кафедри кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права

УДК 343.915

ВИЗНАЧЕННЯ ПОНЯТТЯ ТА ЗМІСТУ КРИМІНАЛЬНОЇ СУБКУЛЬТУРИ

Присвячена питанням визначення поняття і змісту кримінальної субкультури, використання науковцями тотожних і суміжних термінів, становлення термінології понять, що стосуються існування кримінальної субкультури. Розглядається історична генеза здійснення наукових досліджень, присвячених виникненню і становленню псевдозаконів кримінальної субкультури. Запропоновано власне визначення терміну "кримінальна субкультура".

Посвящена вопросам определения понятия и содержания криминальной субкультуры, использования учеными равнозначных и смежных понятий, становления терминологии понятий, которые касаются существования уголовной субкультуры. Рассматривается исторический генезис проведенных научных исследований, посвященных возникновению и становлению псевдозаконов криминальной субкультуры. Предложено собственное определение термина "криминальная субкультура".

In thesis are analyze the criminological problems of concepts and contents of criminal subculture, uses by scientists equivalent and adjacent concepts, formation of terminology of concepts, concerning to existence of criminal subculture. It is considered historical genesis of the spent scientific researches, which have been devoted questions occurrence and formation pseudo-laws of criminal subculture. In research it is offered own term definitions "criminal subculture".

Ключові слова: кримінальна субкультура, кримінологічне традицієзнавство, тюремна субкультура, псевдозакони кримінального середовища.

Розвиток незалежної демократичної держави на сучасному етапі реформування суспільства пов'язаний з певними труднощами в усіх сферах суспільного життя (політичного, економічного, соціального, культурного тощо). Однією з таких проблем є

складний криміногенний стан в Україні, який у значній мірі пов'язаний із засиллям норм кримінальної субкультури не лише в нашій країні, а й на території більшості держав, що входили до складу СРСР. Курс на становлення нового, демократичного суспільства передбачає вихід країни із стану кримінального ураження, підвищення культурного рівня громадян (в тому числі і правової культури), зниження загального рівня злочинності, першочергова боротьба із найнебезпечнішими проявами злочинності та криміногенним впливом на громадян, одним із яких є надзвичайне поширення норм кримінальної субкультури в суспільстві.

Наукове дослідження кримінальної субкультури як такої, а також супутніх їй проблем (вплив раніше засуджених осіб на неповнолітніх, динаміка злочинності неповнолітніх, формування у особи психологічних передумов протиправної поведінки та ін.) здійснювало багато вчених, серед яких потрібно відзначити Ю. К. Александрова, В. М. Анісімкова, Ю. М. Антоняна, Т. С. Барило, Л. С. Білогриць-Котляревського, Г. Н. Брейтмана, М. М. Биргеу, Ф. Г. Бурчака, Ю. О. Вакутіна, Б. Ф. Водолазського, В. В. Дзундзу, В. М. Дрьоміна, А. І. Долгову, Дж. Говарда, О. І. Гурова, Ю. П. Дубягіна, В. І. Ігнатенко, О. Г. Ковальову, О. Є. Козлова, М. А. Корсакевича, В. Ф. Кондратишка, О. М. Костенка, В. М. Кудрявцева, Н. Ф. Кузнецову, І. П. Лановенка, С. Я. Лебедева, Ч. Ломброзо, Ф. А. Лопушанського, М. М. Максимова, П. С. Матишевського, Г. М. Міньковського, А. Й. Міллера, В. І. Монахова, Л. М. Моро-Кристофа, А. М. Олейнікова, С. С. Остроумова, В. Ф. Пирожкова, В. С. Разанкіна, В. І. Рябініна, Ж. Россі, Д. В. Сочньова, О. І. Свірського, Г. Ф. Смирнова, О. О. Тайбакова, І. О. Топольскову, В. В. Тулегенова, І. К. Туркевич, Б. С. Утевського, В. Фокса, Г. Ф. Хохрякова, Я. М. Шевченко, М. М. Якушина.

Коло проблем, пов'язаних із кримінальною субкультурою в кримінології, на сучасному етапі є надзвичайно широким. Однією з них є невизначеність терміну “кримінальна субкультура” взагалі. Як вітчизняні, так і закордонні кримінологи рідко доходять згоди щодо цього терміну. Немає визначення кримінальної субкультури і в законодавстві України. На нашу думку, розгляд кримінальної субкультури потребує чіткого визначення цього терміну, з урахуванням розробок фахівців з кримінології, соціології, філософії та інших суспільних наук.

Термін “субкультура” (від лат. “*sub*” — складова частина складних слів, що означає підлеглість слова, його вторинність) [1, с. 488] є похідним від терміну “культура”. Розглядаючи термін “кримінальна субкультура”, перш за все, слід з'ясувати, що розуміється під терміном “субкультура”. Як і більшість інших найбільш вживаних понять соціальних наук, термін “субкультура” отримав багато різноманітних, не зовсім чітких визначень.

Соціологічний енциклопедичний словник визначає субкультуру як:

1) систему цінностей, установок моделей поведінки, життєвого стилю якої-небудь соціальної групи, що представляє собою самостійне цілісне утворення в рамках домінуючої культури;

2) сукупність деяких негативно інтерпретованих норм і цінностей традиційної культури, що функціонують в якості культури злочинного прошарку населення” [2, с. 350].

Не можна погодитись з другим із наведених визначень, оскільки в даному випадку мова швидше йде про кримінальну субкультуру, яка є лише однією з численних субкультур суспільства. А. Я. Фліер визначає субкультуру, як “... культури відносно великих, компактно і відносно ізольовано поселених, чи іншим чином відокремлених від інших груп” [3, с. 152]. Фахівець з історії С. О. Сергеев визначає субкультуру як “систему цінностей, настанов, способів поведінки і стилів життя, яка притаманна більш дрібній соціальній групі, що територіально чи соціально більш чи менш відокремлена” [4].

Вказані визначення, на нашу думку, не визначають чітко коло носіїв норм субкультури, а також не містять вказівок на конкретні ознаки, завдяки яким і можна вичленили субкультуру з загальної культури. Саме тому пропонуємо наступне формулювання терміну “субкультура”: це підрозділ у межах домінуючої культури, що

сповідується визначеним колом осіб і має свої власні норми, вірування і цінності”. Важливим моментом є те, що субкультура не існує поза межами “культури — домініону”. Вона найчастіше протиставляє себе загальноприйнятим правилам поведінки, але все ж є складовою частиною культури. При цьому не варто забувати, що не обов’язково під терміном “субкультура” слід розуміти щось негативне. Субкультури утворювались і формувались серед членів расових (негри-раби, так зване “чорне дерево” в Європі, в Північній і Південній Америці в XVI–XIX ст.ст.), етнічних меншостей (китайські, ірландські, італійські діаспори в США у XIX–XX ст. ст.), серед ув’язнених, серед професійних груп (вантажники, водії-таксисти, моряки тощо), мешканців гетто (єврейські, вірменські, турецькі квартали в європейських містах) та ін. Перераховані субкультури існували або існують у межах більшого суспільства, а не за його межами. У зв’язку з цим вони поділяють деякі із його цінностей. І це природно, оскільки невелика група людей, що проживає за своїми внутрішніми правилами і ніяк не узгоджує їх із загальноприйнятими правилами поведінки, не має шансів на виживання. Така група рано чи пізно змушена якимось чином контактувати із зовнішнім світом, відповідно, змінюючи свої внутрішні закони, “прилаштовуючи” їх до загальноприйнятих. При цьому спосіб життя членів такого субкультурного об’єднання може суттєво відрізнитись від способу життя таких же індивідумів у домінуючій культурі. Тому слід відрізнити поняття субкультур взагалі від конкретних кримінальних субкультур.

Розглядаючи питання відмінності власне кримінальної субкультури від інших асоціальних субкультур, варто згадати думку В. В. Тулегенова, який вважав, що “... всередині кримінальної субкультури слід розрізнити три види: субкультуру професійних злочинців, субкультуру представників організованої злочинності, субкультуру наркоманів. Критерієм розмежування виступає спосіб життєдіяльності і характер злочинів, що вчиняються” [5, с. 6]. Дійсно, субкультурні норми професійних злочинців (так званий “інститут ворів в законі” [6, с. 46]) дещо відрізняються від норм і приписів, що поширені серед представників організованих угруповань, зокрема етнічних. Проте, на нашу думку, положення “інституту ворів в законі” все ж таки настільки сильно впливає на діяльність організованих угруповань, що приймати їх (угруповань) субкультурні норми за окрему складову загальної кримінальної субкультури є навряд чи доцільним. І вже зовсім неприпустимим вважаємо виокремлювати субкультуру наркоманів, тим більше за ознакою способу життєдіяльності і характеру злочинів, що вчиняються ними. Так, дійсно, є певні зовнішні відмінності в традиціях наркоманів: специфічні жаргонні вислови, татуювання, що притаманні лише особам, які вживають наркотики тощо. Але все-таки найголовнішою ознакою розмежування В. В. Тулегенов називає спосіб життєдіяльності і характер злочинів, що вчиняються представниками того чи іншого субкультурного об’єднання. Проте вчиняти крадіжки може і професійний кишеньковий злодій, що не вживає наркотики, і наркоман. Крім того, в сфері кримінальної субкультури, де історично склалося, що саме серед кишенькових злодіїв було найбільше “ворів в законі”, саме наркомани на сьогодні найбільш активно займаються кишеньковими крадіжками в транспорті. Їх спосіб життя і антисоціальні орієнтації мало чим, чи зовсім не відрізняються від способу життя професійних злочинців. І, врешті-решт, чимало професійних злочинців приймають наркотики. За таких умов неможливо вичленити з кримінальної субкультури дві відмінні складові: субкультуру професійних злочинців і субкультуру наркоманів, як це пропонує В. В. Тулегенов.

Сам термін “кримінальна субкультура” вважається загальноприйнятим в науці кримінології, проте більшість авторів розходяться в його розумінні. Так, наприклад, Ю. К. Александров вважає, що “кримінальна субкультура — це спосіб життєдіяльності осіб, що об’єднались в кримінальні групи і дотримуються певних законів і традицій” [7, с. 8]. На нашу думку, таке визначення не зовсім розкриває сутність кримінальної субкультури, оскільки її носієм може бути особа, яка принципово не входить до складу жодної кримінальної групи, проте веде асоціальний спосіб життя і дотримується поширених серед злочинців законів і традицій.

В. В. Тулегенов визначає кримінальну субкультуру як сукупність цінностей,

звичаїв, традицій, норм і правил поведінки, що направлені на організацію життєдіяльності, метою якої є вчинення злочинів, їх укриття і ухиляння від відповідальності [5, с. 6]. Вважаємо не зовсім справедливим дане визначення на тій підставі, що вчинення злочинів, а також їх укриття і ухиляння від відповідальності є не кінцевою метою носіїв кримінальної субкультури, а лише засобом. Слід погодитись з О. М. Костенком що метою у цьому випадку є ведення антисуспільного і аморального, паразитичного способу життя за рахунок суспільства, небажання узгоджувати свої інтереси з інтересами суспільства, забезпечувати свої потреби коштом інших осіб [8].

На інших позиціях стоїть С. Я. Лебедев. “Враховуючи широке коло недосліджених до цього часу проблем, що охоплюються кримінологічним вивченням традицій, звичаїв і їх наступництва у розвитку злочинності, теорії та практики її попередження ...” [9, с. 5], вчений вважає за потрібне створити новий напрямок в кримінології, а саме — кримінологічне традицієзнавство (рос. “кримінологическое традициеведение”) [9, с. 5]. Тобто пропонує взагалі відмовитись від визначення “кримінальна субкультура” на користь поняття “кримінологічне традицієзнавство”. На нашу думку, це є недоцільним, оскільки термін “кримінальна субкультура” є, по-перше, загальноновживаним, усталеним, по-друге, таким, що відображає проблему взаємовідносин в середовищі професійних злочинців. На відміну від нього, термін “кримінологічне традицієзнавство” не зустрічається в працях інших кримінологів і спеціалістів в сфері кримінального права, а до того ж не відповідає своєму основному призначенню — визначити коло відносин суб’єктів (носіїв) кримінальної субкультури. Слово ж “традиція” (від лат. *traditio* — “передача”) взагалі може бути застосована по відношенню до явищ взаємовідносин в середовищі злочинців лише умовно, оскільки не лише передача зібраного і набутого досвіду від більш досвідченого злочинця до менш досвідченого мається на увазі, а все коло відносин, як-то: загальнообов’язковість виконання неписаних норм злочинного світу, санкції за їх порушення, ієрархія як всередині злочинного угруповання, так і загальноприйнята в місцях позбавлення волі тощо. Зрозуміло, що охопити настільки широке коло відносин термін “традиція” просто не може. Не погоджуємося ми також із запропонованою С. Я. Лебедевим “тотожністю” понять “традиція” і “звичай”. Крім того, вважаємо недоцільним використовувати терміни “традиція” і “звичай” по відношенню до негативних соціальних явищ, виходячи з того, що і традиції, і звичай є носіями культурної спадщини людства, але ніяк не негативних явищ. Подібні ж явища, що передають у спадок антисоціальні орієнтири, агресію, секуляризацію суспільних цінностей не можуть вважатися ні традиціями, ні звичаями. Найбільш вдалим терміном, що відображає вказані соціальні явища, є “закон”, оскільки крім виключно юридичного тлумачення це слово може означати також і негативне суспільне явище, яке набуло широкого поширення. У цьому випадку, враховуючи специфіку норм кримінальної субкультури, пропонуємо використовувати поняття “псевдозакон”, оскільки такі норми субкультури мають декларативний справедливий вигляд лише для того, щоб приховати їх паразитичну і асоціальну сутність. Вживання ж термінів “традиція” і “звичай” відносно асоціальних і відкрито кримінальних явищ вважаємо за можливе припустити, в зв’язку із значним їх поширенням в кримінологічній і соціологічній літературі, але при цьому слід звернути увагу на деякі невідповідності їх тому смислово навантаженню, яке вони несуть.

Спірною є також позиція А. М. Олейніка, який, на нашу думку, занадто звужив сферу впливу кримінальної субкультури до норм взаємовідносин осіб, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі, ввівши термін “тюремна субкультура”. Фактично не виявляється можливим вичленити з поняття “кримінальна субкультура” термін “тюремна субкультура”, оскільки коло об’єктів останньої є суттєво обмеженим в просторі. У зв’язку з цим термін “тюремна субкультура” не може охоплювати все різноманіття взаємовідносин в суспільстві, що пов’язані із поширенням законів світу професійних злочинців. Крім того, зазначимо, що в своїй монографії “Тюремна субкультура. Від повсякденного життя до державної влади” А. М. Олейнік має на увазі саме той термін, що ми розуміємо під терміном “кримінальна субкультура”, і, хоча й розглядає лише

обмежене коло носіїв такої субкультури (а саме — осіб, що відбувають покарання в місцях позбавлення волі), проте в загальному робить, на нашу думку, правильні висновки про природу такого явища, його структуру і функції. Це дає можливість нам умовно прирівняти термін, що вживається А. М. Олейніком до терміну “кримінальна субкультура”, пам’ятаючи при цьому, що такі терміни не є взаємозамінними.

Терміном “тюремна субкультура” користується і В. В. Тулегенов. Він пропонує під тюремною субкультурою розуміти “... особливий вид кримінальної субкультури, сформований в результаті злиття різних субкультур як кримінального, так і некримінального характеру, що є компромісом між мікросередовищем засуджених і суспільством і спрямований на виживання в екстремальних умовах осіб, що порушили кримінально-правові заборони, а також збереження цінностей злочинного світу” [5, с. 6].

З вищенаведеного визначення не зовсім зрозуміло:

1) в результаті злиття яких саме кримінальних та некримінальних субкультур утворюється так звана “тюремна субкультура”;

2) в чому ж все-таки особливість новоствореної тюремної субкультури;

3) якого саме компромісу досягають засуджені із суспільством за допомогою злиття субкультур;

4) чому у терміні вживається слово “тюремна”, а в визначенні не згадується обмеження осіб у просторі, як обов’язкова ознака приналежності їх до носіїв окремо виділеної “тюремної субкультури”?

Ці та деякі інші питання, головне з яких: “навіщо виокремлювати вид кримінальної субкультури, що діє в місцях позбавлення волі і відрізняється від загальної?” дозволяють відмовитись від поділу, запропонованого вказаним автором. Таку ж позицію висловлює і В. М. Анісімков, який у своєму дисертаційному дослідженні згадує про “пенітенціарну” (очевидно, мається на увазі “тюремна”) субкультуру окремо, і “в цілому кримінальну субкультуру” [10, с. 73], тобто визнає, що “тюремна” субкультура є складовою субкультури кримінальної, та її не можна вичленити окремо.

Закордонні криминологи розглядають кримінальну субкультуру в дещо іншому розумінні. Зокрема відомий американський вчений Верон Фокс, що присвятив криминології багато своїх праць, пише про так звані “теорії субкультур” [11, с. 143], що розглядають в більшості питання особи злочинця (психологічний портрет, ставлення до оточення), і лише факультативно — групи в цілому. На думку Т. Селліна, кримінальна субкультура — це середовище, в якому “людина розвивається в групі собі подібних чи зграї, члени якої мають стійку систему цінностей, що відрізняється від загальноприйнятої” [12, с. 158]. У цьому визначенні не зовсім чітко визначено важливу ознаку кримінальної субкультури — асоціальну орієнтацію системи псевдоцінностей, спрямовану на вираження явної неповаги до суспільства, ведення паразитичного способу життя. На ці ознаки, як обов’язкові, вказував французький соціолог Мендра Анрі: “Сприймаючи субкультуру злочинної групи, суб’єкт, що потрапив в неї, ніби звільняється від соціальних заборон, і, більш того, саме їх порушення найчастіше й складає норму кримінальної субкультури” [13, с. 169]. С. О. Сергеев, на нашу думку, правильно зауважив, що “термін субкультура не означає, що група виступає проти пануючої в суспільстві культури” [4]. Подібної думки дотримується і В. М. Анісімков. В своїй монографічній роботі “Кримінальна субкультура” він підкреслює, що окремі автори також виділяють в якості самостійної ознаки субкультури традиційні способи протиправної поведінки [14, с. 3], хоча і зауважує, що, на його думку, способи поведінки осіб в конкретних повторюваних ситуаціях утворюють собою субкультурні звичаї [15, с. 10]. Необхідні і інші ознаки, що вказують на асоціальність субкультури, а саме: схильність носіїв субкультури до протиправних діянь, зокрема до застосування насилля, паразитичний спосіб життя, демонстрація явної неповаги до норм моралі, прийнятих в суспільстві тощо.

Також спірною, на наш погляд, є позиція В. Ф. Пирожкова, який пропонує розуміти кримінальну субкультуру, як спосіб життєдіяльності членів злочинних

угруповань [16, с. 9]. На нашу думку, навіть систематичне вчинення злочинів членами злочинного угруповання не дозволяє стверджувати, що такі особи є носіями норм кримінальної субкультури. Крім чітко вираженої асоціальної орієнтації, злочинної діяльності, ведення паразитичного способу життя, кримінальна субкультура містить в собі і інші обов'язкові ознаки: вона включає в себе як обов'язкові елементи традиції, звичаї, ритуали, так і інші зовнішні прояви, що передаються новим членам субкультурного об'єднання. У наведених визначеннях також не вказано на суб'єктивне відношення до норм кримінальної субкультури особи, яка її сповідує. А позитивне, схвальне відношення особи до специфічних норм кримінального середовища є чи не найважливішою передумовою криміногенного зараження такої особи.

Грунтуючись на вищевказаному, кримінальну субкультуру вважаємо за потрібне визначити, як **узгодженість волі і свідомості особи із псевдозаконами кримінального середовища**. Під узгодженістю волі і свідомості слід розуміти повне або часткове позитивне сприйняття норм поведінки, готовність їм підкорятися. Під "псевдозаконами кримінального середовища" — притаманні такому середовищу норми поведінки, які необхідні для його автономного (осібного) існування. Такі норми відображають асоціальні настрої, анархізм, відмову від системи загальнолюдських цінностей, які виражені в схильності до вчинення злочинів, ведення паразитичного способу життя, неповазі до суспільства, агресивності по відношенню до оточуючих тощо. "Для асоціальної субкультури характерні жорстокість і обман, безжалісність і вимагання, паразитизм і вандалізм" [7, с. 4].

Крім того, не слід забувати про двоякий сенс кримінальної субкультури. Іншим її аспектом є те, що під кримінальною субкультурою також слід розуміти негативне суспільне явище, що полягає у сповідванні суб'єктами субкультури псевдозаконів і норм злочинного середовища, що викликає асоціальну орієнтацію таких осіб.

Таким чином, вищевказане визначення кримінальної субкультури вважаємо найбільш прийнятним для використання в науковій літературі, оскільки воно найбільш чітко відображає основні ознаки даного соціального явища і відповідає своєму призначенню, а саме — необхідності визначити суб'єктивне відношення особи до норм протиправної поведінки.

Безсумнівно, кримінальна субкультура, яка виникла, найімовірніше, стихійно (про це свідчать закономірності розвитку норм кримінальної субкультури), існує і підтримується тому, що є верстви населення, для яких вона вигідна. Професійні злочинці, правопорушники "зі стажем" цілком свідомо втягують представників молодого покоління в пияцтво, вживання наркотиків, азартні ігри, залучаючи їх таким чином до паразитичного, асоціального способу життя. Як зауважив з цього приводу О. М. Костенко, "... звичайно, втягнення однією особою іншої в злочинну діяльність є соціально шкідливим у будь-якому випадку, але підвищену суспільну небезпеку являє собою втягнення в злочинну діяльність неповнолітніх" [17, с. 27]. І з часом це призводить до того, що неповнолітні, втративши правильну соціальну орієнтацію, вчинюють злочини, а в місцях позбавлення волі, де вони опиняються після засудження, продовжують "навчання" злочинним традиціям. На думку Ю. К. Александрова: "втягнення в кримінальну субкультуру відбувається відносно швидко і є специфічним способом компенсації невдач, які зазнає особа, особливо це стосується неповнолітніх" [7, с. 8]. Звичайно, не всі підлітки схильні до вчинення злочинів. Відомий психолог А. Г. Ковальов, наприклад, визначив так званий "парціальний" тип злочинця, з частковою кримінальною зараженістю. "Особистість таких людей ніби роздвоєна, в ній мешкають риси як нормального соціального типу, так і риси злочинця" [18, с. 50]. І при умовах, що є сприятливими для розвитку саме злочинного типу особистості, потенційна схильність до вчинення правопорушень отримує поштовх до її реалізації.

"В певній ситуації раніше приховані негативні якості структури особистості починають домінувати над позитивними якостями, що знаходить вираз в злочинній поведінці" [19, с. 62]. Іншими словами, особа може мати певні природні нахили до девіантної поведінки (агресивність, схильність до зловживання алкоголем, наркотичними

речовинами тощо), але не може вважатись потенційним злочинцем. У формуванні такої особи (в даному випадку — неповнолітнього) як злочинця важливу роль відіграють сторонні фактори. Надзвичайно важливе місце в становленні особи відіграє сім'я, і у випадку, коли неповнолітній виховується в “неблагополучній” сім'ї, ймовірність формування в особи комплексу сваволі і ілюзій зростає багатократно. На думку О. М. Костенка, “... причина будь-якого злочину — індивідуалістські обставини соціального середовища, з яким взаємодіє людина. Ніякий злочин не вчиняється без індивідуалістського модусу особистості” [8, с. 37]. При цьому не слід забувати, що виховання в “неблагополучній” сім'ї і нахили до вчинення злочинів не знаходяться в прямому причинно-наслідковому зв'язку. Як писала з цього приводу Я.М. Шевченко, “власне кажучи, пряму причинну залежність... вдається встановити далеко не завжди, оскільки на формування протиправної поведінки, разом з сімейним мікросередовищем, впливає чимало інших факторів” [20, с. 47].

На нашу думку, розповсюджувачами кримінальної субкультури в більшості випадків є кримінальні групи, а конкретно — злочинці — рецидивісти. Вони акумулюють, проходячи через місця позбавлення волі норми злочинної поведінки, так звані “злочинні поняття”, а потім передають їх іншим. Ми вважаємо, що доцільно вести мову про три психологічних механізми відновлення злочинності:

1) *персоніфікований механізм*. У такому випадку злочинець, найчастіше з багатим досвідом з місць позбавлення волі починає “виховувати” конкретного індивідуума, схильного до девіантної поведінки;

2) *кримінально-груповий механізм*. За допомогою нього кримінальна субкультура своїми нормами і звичаями зміцнює злочинні групи, подовжує їх існування;

3) *криміналізація всього населення*. Цей механізм вважаємо найважливішим в процесі розповсюдження кримінальної субкультури, а тому і найнебезпечнішим.

Важливим негативним аспектом формування особистості злочинця є його індивідуалістська орієнтація, егоїстичне світосприйняття, яке й виховує кримінальна субкультура. На думку О. М. Костенка: “... модус особи, що виникає з індивідуалістського способу існування і індивідуалістської орієнтації психічного регулювання поведінки — індивідуалістський. Він проявляється в вигляді аморальної поведінки, в тому числі і кримінальної” [8, с. 34]. А найчастіше дорослі злочинці, втягуючи неповнолітніх у злочинну діяльність, виховують в них саме індивідуалістську орієнтацію, привчають розглядати оточуючих (батьків, товаришів, педагогів) лише через призму власного “я”. У результаті цього, підліток втрачає правильну соціальну орієнтацію, стає залежним від власних комплексів, завищеної самооцінки. Безсумнівно, не лише вплив кримінальної субкультури штовхає підлітка на вчинення злочину, причин є досить багато. “Необхідно мати на увазі те, що майже завжди доводиться зустрічатися не з окремими причинами, а з сукупністю обставин, які, переплітаючись і взаємодіючи, створюють атмосферу, що сприяє вчиненню злочинів підлітками” [21, с. 7].

Як зауважує з цього приводу І. О. Топольськова, “... у теорії та практиці відомі два різновиди втягнення: перше — неконкретизоване, коли дії дорослої особи являють собою пропаганду злочинного способу життя, вербування нових прихильників злочинного світу, що забезпечує поповнення злочинних рядів і не спрямоване на втягнення неповнолітнього у вчинення певного злочину; друге — конкретизоване, що полягає у схиленні підлітка до участі у замисленому дорослим злочині ...” [22, с. 52]. На нашу думку, саме перший різновид є найбільш поширеним, а відтак і небезпечним. Проблема полягає в тому, що за залучення неповнолітнього (найчастіше) до сприйняття норм кримінальної субкультури, до перебудови мислення під стандарти світогляду професійних злочинців в кримінальному законодавстві України не передбачена відповідальність. Якщо злочин, пов'язаний із втягненням неповнолітнього у злочинну діяльність закріплений у ст. 304 КК України, то формування у підлітка антисоціальної орієнтації не охоплюється нормами вказаної статті.

Іншим важливим моментом можливостей для широкого розповсюдження кримінальної субкультури є відсутність в кримінальній політиці української держави

останнім часом чітких програм, спрямованих на боротьбу із криміналізацією суспільства в цілому. А про необхідність проведення такої політики в своїх працях наголошувало чимало українських спеціалістів у галузі кримінального права і криминології. Зокрема О. М. Костенко висловлювався про необхідність розробки нової концепції, яку умовно можна зобразити як “культура + закон”. Погоджуємося з даною думкою, оскільки проблема поширення кримінальної субкультури є проблемою не лише соціальною чи юридичною, але й культурологічною у значній мірі. Методи боротьби із таким поширенням не можна обмежувати лише оптимізацією кримінального законодавства або активізацією роботи правоохоронних органів. Як зауважив О. М. Костенко: “... без розвитку антикриміногенної культури ніякі політичні сили не здатні забезпечити прогресивний поступ українського суспільства, бо існуюча в Україні сьогодні злочинність є такою, що криміналізує всі клітини суспільного життя, в тому числі політику, економіку, судочинство, і тому вона зводить нанівець будь-які реформи. Така злочинність є злочинністю кризового типу, і вона вводить суспільство у стан криміналізму ...” [23, с. 47]. Зрозуміло, що вказаний стан не є природним для суспільства, тому потрібні негайні і кардинальні заходи для зміни стану речей у суспільстві.

Підсумовуючи питання, що розглянуті у даній публікації, можна зробити висновки:

1. Визначено кримінальну субкультуру як узгодженість волі і свідомості особи із законами кримінального світу, що дозволяє розглядати її цілісність (тобто систему ритуалів кримінальної субкультури, її носіїв, закони її розвитку) як негативне специфічне соціальне явище;

2. Суспільне значення і негативна роль кримінальної субкультури не є загально визначеними в науковому світі як України, так і зарубіжних країн. Термін цей (як і значення кримінальної субкультури) є дискусійним, і потребує подальшого вивчення та поліпшення;

3. Важливість вивчення кримінальної субкультури для криминології полягає в тому, що норми такої субкультури є надзвичайно привабливими для осіб, чиє духовне формування ще не закінчилось, а це найчастіше — неповнолітні. Тому кримінальна субкультура згубно діє на світосприйняття таких осіб, нав'язуючи їм асоціальну орієнтацію, егоїзм, схильність до насильства та ін.

Список використаних джерел

1. Словарь иностранных слов : слов.-справоч. [Текст] / [авт.-сост. Морозов С. Н.]. — М. : Рус. яз., 1989. — 448 с.
2. Социологический энциклопедический словарь : слов.-справоч. [Текст] / [авт.-сост. Осипов Г. В.]. — М. : ИНФРА-М — НОРМА, 1998. — 939 с.
3. Флиер, А. Я. Культурология для культурологов [Текст] / А. Я. Флиер. — М. : Академический проект, 2000. — 207 с.
4. Сергеев, С. А. Молодежные субкультуры в республике. [Электронный ресурс] Сергей Сергеев // Социология молодежи. — 1998. — № 5. — С. 34. — Режим доступа до журн. : <http://www.kulichki.com/tolkien/spletni/podshivka/virezki/980000.htm>.
5. Тулегенов, В. В. Криминальная субкультура и ее криминологическое значение [Текст] : автореф. дисс. на соискание научн. степени канд. юрид. наук : спец. 12.00.08 “Уголовное право и криминология; уголовно-исполнительное право” / В. В. Тулегенов. — Ростов-на-Дону, 2003. — 24 с.
6. Дубягина, О. П. Современный русский жаргон уголовного мира : слов.-справоч. [Текст] [авт.-сост. Дубягина О. П., Смирнов Г. Ф.]. — М. : Юриспруденция, 2001. — 348 с.
7. Александров, Ю. К. Очерки криминальной субкультуры [Текст] / Ю. К. Александров. — М. : Права человека, 2001. — 178 с.
8. Костенко, А. Н. Принцип отражения в криминологии [Текст] / А. Н. Костенко. — К. : Наукова думка, 1986. — 253 с.
9. Лебедев, С. Я. Традиции, обычаи и преступность: [Теория, методология, опыт криминологического анализа] [Текст] / С. Я. Лебедев. — М. : Межрегиональный центр коммерческой безопасности, 1995. — 378 с.
10. Анисимков, В. М. Криминальная субкультура и ее нейтрализация в исправительных учреждениях России [Текст] : дисс. ... д-ра юрид. наук : 12.00.08 / Анисимков Валерий Михайлович. — Саратов, 1998. — 448 л.
11. Фокс, В. Введение в криминологию [Текст] / Верон Фокс. — М. : Прогресс, 1980. — 213 с.
12. Селин, Т. Социология преступности [Текст] / Томас Селин. — М. : Прогресс, 1966. — 386 с.

13. Мендра, А. Основы социологии [Текст] / Анри Мендра. — М. : Nota Bene, 1999. — 246 с.
14. Якушин, Н. М. Организация и тактика борьбы с преступными группировками в местах лишения свободы [Текст] / Н. М. Якушин, В. В. Зайцев. — М. : Юристъ, 1995. — 256 с.
15. Анисимков, В. М. Криминальная субкультура [Текст] : [монограф.] / В. М. Анисимков. — Уфа : Альба-Медиа, 1998 — 428 с.
16. Пирожков, В. Ф. Законы преступного мира молодежи (криминальная субкультура) [Текст] / В. Ф. Пирожков. — Тверь : Приз, 1994. — 278 с.
17. Борьба с вовлечением несовершеннолетних в преступную деятельность [Текст] / [И. П. Лановенко, Т. С. Барило, Ф. Г. Бурчак и др.]; под ред. И. П. Лановенко. — К. : Наукова думка, 1986. — 255 с.
18. Ковалев, А. Г. Психологические основы исправления правонарушителя [Текст] / А. Г. Ковалев — М. : Юрид. лит, 1968. — 124 с.
19. Миллер, А. И. Противоправное поведение несовершеннолетних: генезис и ранняя профилактика [Текст] / А. И. Миллер. — К. : Наукова думка, 1985. — 150 с.
20. Шевченко, Я. Н. Личность правонарушителя и проблемы преступности несовершеннолетних [Текст] / Я. Н. Шевченко. — М. : Изд-во МГУ, 1977. — 234 с.
21. Гуковская, Н. И. Деятельность следователя и суда по предупреждению преступлений несовершеннолетних [Текст] / Н. И. Гуковская. — М. : Юрид. лит, 1967. — 125 с.
22. Топольскова, І. О. Кримінально-правові та кримінологічні аспекти боротьби із втягненням неповнолітніх у злочинну або іншу антигромадську діяльність [Текст] : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.08 / Топольскова Ірина Олександрівна. — Луганськ, 2003. — 214 арк.
23. Костенко, О. Кримінальний кодекс і доктрина [Текст] / О. Костенко // Право України. — 2004. — № 7. — С. 43–48.

*Рекомендовано до друку кафедрою кримінального права та процесу
Хмельницького університету управління та права
(протокол № 3 від 15 жовтня 2010 року)*

Надійшла до редакції 20.10.2010

